ISHSIZ YOSHLAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA IQTISODIY MEXANIZMDAN SAMARALI FOYDALANISH

Komilova Sarvinoz Qayumjon qizi
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.15469562

Anotatsiya. *Ushbu maqolada ishsiz yoshlar muammosini hal etishda iqtisodiy mexanizmlardan samarali foydalanish yo‘llari tahlil qilinadi. Xususan, raqobatbardoshlikni oshirish omillari, bandlikni ta’minlashda bozor mexanizmlarining o‘rni hamda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati yoritiladi. Tahlillar asosida ishsiz yoshlarni iqtisodiy faollikka jalb etishning innovatsion yondashuvlari, mehnat bozorining zamonaviy talablari bilan uyg‘unlashgan professional tayyorgarlik tizimi va moliyaviy rag‘batlantirish choralarining o‘rni asoslab beriladi. Maqola yakunida ishsizlikni kamaytirish va yoshlar raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.*

Kalit so‘zlar: *ishsizlik, yoshlar, raqobatbardoshlik, iqtisodiy mexanizm, bandlik siyosati, mehnat bozori, innovatsiya, moliyaviy rag‘batlantirish.*

Abstract. *This article analyzes ways to effectively use economic mechanisms to solve the problem of unemployed youth. In particular, it highlights the factors of increasing competitiveness, the role of market mechanisms in ensuring employment, and the importance of cooperation between the state and the private sector. Based on the analysis, innovative approaches to attracting unemployed youth to economic activity, a professional training system adapted to modern labor market requirements, and the role of financial incentives are justified. At the end of the article, proposals and recommendations are put forward to reduce unemployment and increase youth competitiveness.*

Keywords: *unemployment, youth, competitiveness, economic mechanism, employment policy, labor market, innovation, financial incentives.*

Аннотация. *В статье анализируются пути эффективного использования экономических механизмов для решения проблемы безработицы молодежи. В частности, будут освещены факторы повышения конкурентоспособности, роль рыночных механизмов в обеспечении занятости, а также важность сотрудничества государственного и частного секторов. На основе анализа обоснованы инновационные подходы к привлечению безработной молодежи к экономической деятельности, система профессиональной подготовки, адаптированная к современным требованиям рынка труда, роль мер материального стимулирования. В заключение статьи приводятся предложения и рекомендации, направленные на снижение безработицы и повышение конкурентоспособности молодежи.*

Ключевые слова: *безработица, молодежь, конкурентоспособность, экономический механизм, политика занятости, рынок труда, инновации, финансовое стимулирование.*

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ortidan dunyo iqtisodiyotida yuz berayotgan jadal o‘zgarishlar zamonaviy mehnat bozorida yuqori malakali, moslashuvchan va raqobatbardosh inson resurslariga bo‘lgan talabni keskin oshirmoqda. Bunday sharoitda ishsizlik,

ayniqsa, yoshlarda kuzatilayotgan ishsizlik darajasi ko‘plab mamlakatlar uchun jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy muammoga aylangan. O‘zbekiston Respublikasi uchun ham mazkur masala dolzarb bo‘lib, yoshlar bandligini ta’minlash va ularning iqtisodiy faol ishtirokini rag‘batlantirish strategik ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy mexanizmlardan samarali foydalanish orqali ishsiz yoshlarni mehnat bozoriga jalb qilish, ularning kasbiy salohiyatini rivojlantirish hamda raqobatbardoshligini oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada aynan shu jihatlar tahlil qilinadi va amaliy yechimlar asosida ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda ishsiz yoshlar raqobatbardoshligini oshirishda iqtisodiy mexanizmlarning samaradorligini o‘rganish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Avvalo, muammoning nazariy asoslarini yoritish uchun tizimli tahlil, induktiv va deduktiv usullar asosida ilmiy adabiyotlar hamda ilg‘or xorijiy va mahalliy tajribalar o‘rganildi. Keyingi bosqichda statistik ma’lumotlar tahlili orqali yoshlar orasida ishsizlik darajasi, ularning iqtisodiy faolligi va mehnat bozoriga integratsiyalashuvi ko‘rsatkichlari baholandi. Empirik bosqichda so‘rovnoma va intervyular asosida yoshlar, ish beruvchilar va mutasaddi tashkilotlar vakillari fikrlari o‘rganilib, mavjud iqtisodiy mexanizmlarning amaldagi samaradorligi va ularni takomillashtirish ehtiyoji aniqlab olindi. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil va SWOT-tahlil usullari orqali mavjud mexanizmlar kuchli va zaif tomonlari baholandi hamda ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Adabiyotlar sharhi. Ishsizlik va yoshlar raqobatbardoshligini oshirish masalalari global miqyosda ko‘plab tadqiqotchilar e’tiborida bo‘lib kelmoqda. Xususan, G. Bekerning inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, bilim va ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan investitsiyalar orqali mehnat unumdorligini va bandlik darajasini oshirish mumkin, bu esa yoshlarning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shuningdek, A.Senning iqtisodiy erkinliklar nazariyasi doirasida iqtisodiy mexanizmlar nafaqat daromad taqsimoti, balki shaxsiy tanlov imkoniyatlari va ijtimoiy inklyuziyani kengaytirish vositasi sifatida talqin qilinadi. Jahon banki, Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) va OECD kabi xalqaro institutlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham mehnat bozorida yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish uchun innovatsion, moslashuvchan va ehtiyojga yo‘naltirilgan iqtisodiy siyosat zarurligi ta’kidlanadi.

Mahalliy olimlar ham bu boradagi muammolarni chuqur tahlil qilganlar. Jumladan, O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlar – A. Xudoyqulov, M. Yusupov va Sh. Tursunovlar o‘z tadqiqotlarida yoshlar bandligining pastligi ularning mehnat bozoriga tayyor emasligi, zamonaviy kasb va ko‘nikmalar yetishmasligi hamda iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarining sustligi bilan bog‘liqligini ko‘rsatgan. Ular ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviy aloqani kuchaytirish, davlat-xususiy sheriklik asosida kasbga yo‘naltirish tizimini rivojlantirish, shuningdek, yoshlar startaplarini qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiy faollikni oshirish muhimligini ta’kidlaydilar. Shu bilan birga, mahalliy siyosiy hujjatlar va strategik dasturlar – xususan, “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi Qonun hamda “Yoshlar — 2025” strategiyasida ilgari surilgan ustuvor yo‘nalishlar mazkur mavzuning dolzarbligini amaliy jihatdan ham tasdiqlaydi.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlar ishsizligi va ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish masalalari so‘nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. 2023 yil yakunlariga ko‘ra, mamlakatda 15–24 yoshdagi ishsizlar soni 342 ming nafarni tashkil etgan bo‘lsa, bu yoshlar orasidagi ishsizlik darajasi 10.97%ni tashkil etgan . Ushbu

ko‘rsatkich, o‘z navbatida, yoshlarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Iqtisodiy mexanizmlarning samaradorligini baholashda asosiy e’tibor quyidagi omillarga qaratildi:

- **Ta’lim tizimi va kasbiy tayyorgarlik**: Yoshlarning zamonaviy kasblarga bo‘lgan talablarini qondirish uchun ta’lim tizimini takomillashtirish zarur. Ayni paytda, O‘zbekiston hukumati tomonidan yoshlarni IT va raqamli ko‘nikmalar bilan ta’minlashga qaratilgan loyihalar amalga oshirilmoqda.
- **Moliyaviy rag‘batlantirish**: Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash uchun imtiyozli kreditlar va grantlar ajratilmoqda. Masalan, Aloqabank tomonidan yoshlar uchun 100 million so‘mgacha bo‘lgan mikrokreditlar taqdim etilmoqda .
- **Ishga joylashish tizimi**: “Yoshlar bandligi” dasturi doirasida yoshlarni ish bilan ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2024 yil uchun 925 ming yoshni ish bilan ta’minlash maqsadi qo‘yilgan.

1-jadval

SWOT tahlili

Kuchli tomonlar (Strengths)	**Zaif tomonlar (Weaknesses)**
Yoshlarning yuqori salohiyati	Ta’lim tizimining ish beruvchilar talablariga mos kelmasligi
Davlat tomonidan yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat	Ishsizlik darajasining yuqoriligi
Innovatsion texnologiyalarni joriy etish	Mehnat bozorida malakali mutaxassislarga bo‘lgan talabning pastligi
Imkoniyatlar (Opportunities)	**Tahdidlar (Threats)**
Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi	Mehnat bozorida raqobatning kuchayishi
Xalqaro tajriba va investitsiyalarni jalb etish	Yoshlarning migratsiya qilish istagi
Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish	Iqtisodiy inqirozlar va global bozor o‘zgarishlari

Quyidagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2023 yil yakuni bo‘yicha O‘zbekistonda 15–24 yosh toifasidagi ishsizlar soni 342 ming nafarni tashkil etgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich mehnat bozorida yoshlar segmentining zaifligini aks ettiradi. Umumiy yoshlar ishsizligi darajasi 10.97% bo‘lib, bu butun iqtisodiy faol yoshlar orasida deyarli har o‘ninchi yigit-qiz doimiy daromad manbaiga ega emasligini bildiradi.

2-jadval

2023 yil yakunlariga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasida yoshlar ishsizligi ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Qiymat

15–24 yoshdagi ishsizlar soni	342 ming
Ishsizlik darajasi (%)	10.97
Erkaklar ishsizligi (%)	7.1
Ayollar ishsizligi (%)	18.3

Alohida e’tiborli jihat — ishsizlikda gender tafovutining ancha keskinligidir. Xususan, erkaklar orasida ishsizlik darajasi 7.1% bo‘lsa, ayollar orasida bu ko‘rsatkich 18.3%ni tashkil etgan. Bu esa ayollar mehnat bozoriga kirib borishida tizimli to‘siqlar, ijtimoiy stereotiplar, mos ish o‘rinlari yetishmasligi va bolali ayollarning bandlik imkoniyatlari cheklanganligidan dalolat beradi.

Bunday tafovut mehnat bozori infratuzilmasining gender jihatdan moslashtirilmaganligini hamda iqtisodiy mexanizmlarning barcha toifa yoshlar uchun teng imkoniyat yaratmayotganini ko‘rsatadi. Shu sababli, iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda ayollar uchun moslashuvchan mehnat sharoitlarini yaratish, onlayn va yarim kunlik bandlik imkoniyatlarini kengaytirish, ayollar tadbirkorligini rag‘batlantirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

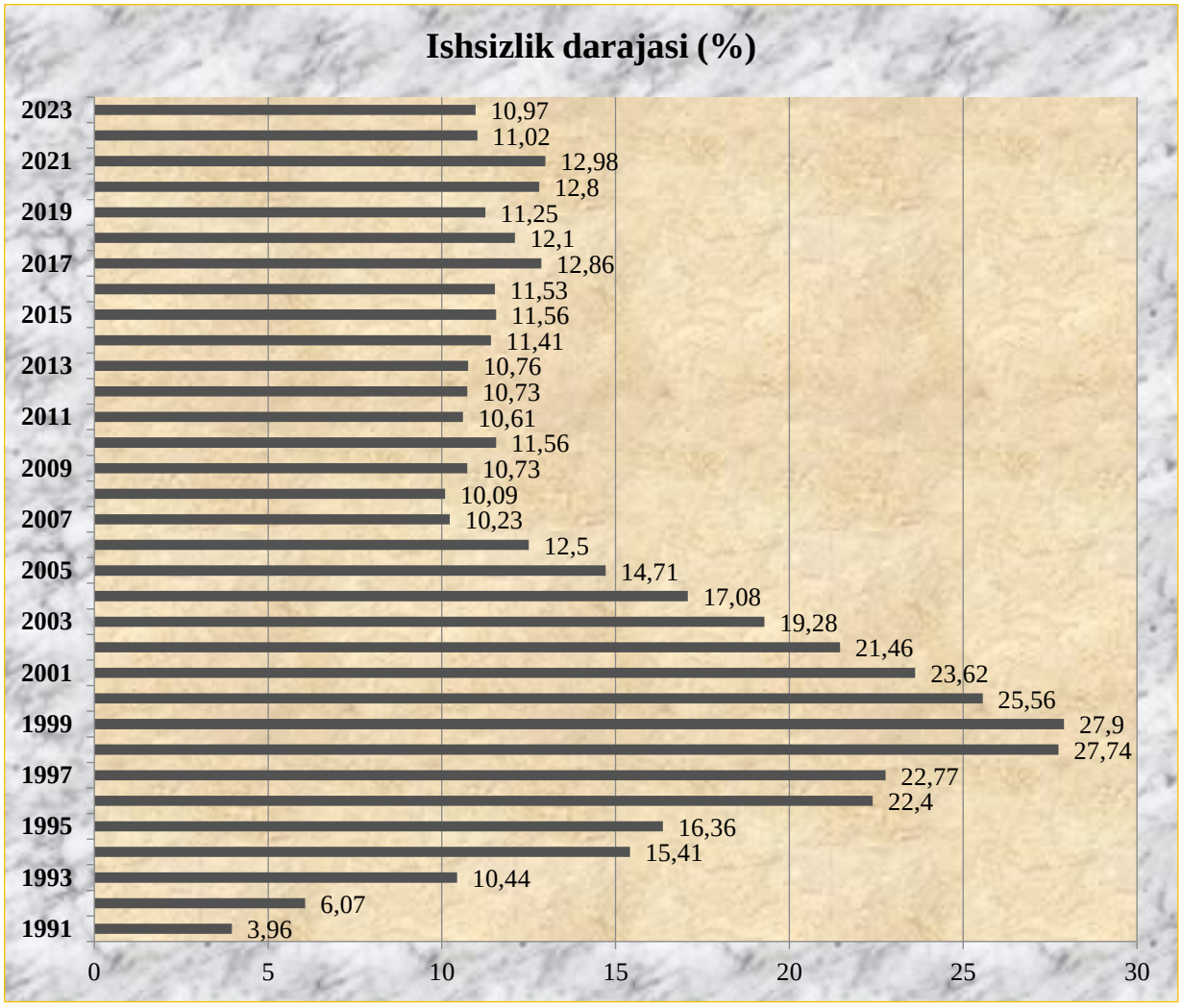

1-rasm. 1991–2023 yillarda O‘zbekistonda 15–24 yoshdagi yoshlar ishsizligi darajasining o‘zgarishi

Shuningdek, yuqori ishsizlik darajasi faqat bandlik siyosatining emas, balki ta’lim tizimining mehnat bozoriga yetarli darajada integratsiyalashmaganligini ko‘rsatadi. Bu holat

yoshlarga tegishli kasbiy yo‘nalishlar, stajirovkalar, startaplar uchun yetarli infratuzilma mavjud emasligini ham isbotlaydi

O‘zbekiston Respublikasida 1991–2023 yillar davomida yoshlar (15–24 yosh) ishsizligi darajasi bo‘yicha kuzatilgan statistik ma’lumotlar iqtisodiy-ijtimoiy muhitdagi chuqur strukturaviy o‘zgarishlar, bozor munosabatlariga o‘tish jarayonlari, islohotlar sur’ati va mehnat bozorining shakllanish bosqichlarini aks ettiradi.

1991 yilda yoshlar ishsizligi darajasi 3,96%ni tashkil qilgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich sobiq Sovet Ittifoqidan mustaqillikka endigina erishgan O‘zbekiston uchun nisbatan past darajada qayd etilgan. Biroq, 1990-yillar o‘rtalaridan boshlab iqtisodiyotda bozor munosabatlariga keskin o‘tish, davlat korxonalarining xususiylashtirilishi va ijtimoiy kafolatlarning qisqarishi sababli ishsizlik darajasi keskin oshgan. Ayniqsa, 1998–1999 yillarda bu ko‘rsatkich 27,9%gacha yetib, o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi.

2000-yildan so‘ng davlat tomonidan iqtisodiy barqarorlik va bandlik siyosatiga doir strategiyalar bosqichma-bosqich joriy etilishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan choralar yoshlar ishsizligini bosqichma-bosqich pasaytirishga xizmat qildi. Xususan, 2007–2010 yillar oralig‘ida ishsizlik darajasi 10% atrofida ushlab turilgan, bu esa muayyan makroiqtisodiy barqarorlik va tashqi iqtisodiy omillarning nisbatan ijobiy bo‘lganidan dalolat beradi.

2011–2019 yillar oralig‘ida yoshlar ishsizligi 10–12% atrofida saqlanib, muayyan darajadagi muvozanatga erishilganini ko‘rsatadi. Biroq, 2020 yildan boshlab COVID-19 pandemiyasi ta’siri ostida bu ko‘rsatkich yana oshib, 2021 yilda 12,98%ga yetdi. Bu esa global iqtisodiy inqirozlar va karantin cheklovlarining yoshlar bandligiga salbiy ta’sir ko‘rsatganini anglatadi.

2022–2023 yillarda esa ijobiy dinamika kuzatildi — yoshlar ishsizligi 11,02% (2022) va 10,97% (2023) darajasida qayd etilib, pandemiyadan keyingi tiklanish jarayonlari boshlanganini ko‘rsatadi. Bu davrda davlat tomonidan amalga oshirilgan “Yoshlar — 2025” strategiyasi, “Yoshlar daftari”, “Yoshlar bandligi dasturi” kabi tashabbuslar muhim rol o‘ynagan. Ushbu statistik tahlil shuni ko‘rsatadiki, yoshlar ishsizligi masalasi O‘zbekistonda davriy va tizimli muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu holat ta’lim tizimi, mehnat bozori va iqtisodiy siyosat o‘rtasidagi uzviy aloqani ta’minlashda doimiy takomillashtirishni talab etadi. Shu bilan birga, pandemiyadan keyingi davrda yoshlar bandligini tiklash va ularni raqobatbardosh qilishda iqtisodiy mexanizmlarning nisbatan ijobiy natijalar bera boshlaganini ham qayd etish zarur.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

- Yoshlar ishsizligi darajasi yuqori bo‘lib, ayniqsa ayollar orasida bu ko‘rsatkich yuqoriroqdir.
- Ta’lim tizimi va mehnat bozoridagi talablar o‘rtasida nomuvofiqlik mavjud.
- Davlat tomonidan yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat mavjud bo‘lsa-da, amaliyotda bu mexanizmlarning samaradorligi past.

Takliflar:

- Ta’lim tizimini ish beruvchilar talablariga moslashtirish, ayniqsa IT va raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish.
- Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash uchun imtiyozli kreditlar va grantlarni ko‘paytirish.

- Ishga joylashish tizimini takomillashtirish, yoshlarni ish bilan ta’minlashda davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish.
- Yoshlarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish uchun kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish.

3-jadval

Ishsiz yoshlar raqobatbardoshligini oshirishga doir iqtisodiy mexanizmlar

Yo‘nalish	Takliflar	Kutilayotgan samaralar
Ta’lim va kasbiy tayyorgarlik	Ta’lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish; IT, STEM yo‘nalishlarini kuchaytirish	Mehnat bozoriga tayyor kadrlar soni ortadi, ishsizlik kamayadi
Startap va innovatsiyalar	Yoshlar startaplarini imtiyozli grantlar bilan qo‘llab-quvvatlash; inkubatsiya markazlari ochish	Yoshlarning tadbirkorlik faolligi ortadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi
Moliyaviy rag‘batlar	Yoshlar uchun foizsiz yoki past foizli mikrokreditlar ajratish	O‘zini o‘zi band qilish imkoniyatlari kengayadi
Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)	Xususiy sektor bilan hamkorlikda kasbga tayyorlash markazlarini tashkil etish	Kasbiy amaliyot va ishga joylashish imkoniyatlari yaxshilanadi
Hududiy qo‘llab-quvvatlash	Qishloq joylarda “Yoshlar sanoat zonalari” tashkil etish	Tashqi migratsiya kamayadi, hududiy iqtisodiy faollik oshadi
Raqamli iqtisodiyot integratsiyasi	Frilanserlik, masofaviy ish, e-commerce bo‘yicha o‘quv kurslarini yo‘lga qo‘yish	Raqamli sohalarda bandlik imkoniyatlari kengayadi
Gender tengligi	Ish beruvchilar uchun ayollar bandligini oshiruvchi soliq imtiyozlarini joriy etish	Ayollar ishsizligi kamayadi, gender tafovut qisqaradi

Xulosa. Yoshlar ishsizligi O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida barqarorlikka tahdid soluvchi muhim omillardan biridir. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, mehnat bozori va ta’lim tizimi o‘rtasidagi nomutanosiblik, kasbiy tayyorgarlikning yetarli darajada emasligi, moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati yoshlarning raqobatbardoshligini pasaytiruvchi asosiy faktorlar hisoblanadi. Shuningdek, ishsizlik darajasi gender va hududiy kesimda ham farq qilmoqda: ayollar va qishloq yoshlari orasida bandlik darajasi ancha past.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan dasturlar, xususan “Yoshlar daftari”, “Yoshlar — 2025” strategiyasi va Yoshlar ishlari agentligi tashabbuslari muayyan ijobiy natijalarni bermoqda. Biroq, mavjud iqtisodiy mexanizmlar yanada chuqurroq tahlil etilib, ularning qo‘llanilishi zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashtirilishi zarur.

Yoshlar bandligini oshirishning samarali yo‘li — iqtisodiy mexanizmlarning tizimli, manzilli va barqaror qo‘llanilishidadir. Bu borada kasbiy ta’limni kuchaytirish, yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, moliyaviy va soliq imtiyozlarini joriy etish, raqamli iqtisodiyotga integratsiyani jadallashtirish muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, gender tengligi va hududlararo tafovutlarni kamaytirishga qaratilgan aniq iqtisodiy vositalar orqali nafaqat yoshlar raqobatbardoshligi oshadi, balki mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Беккер Г. Человеческий капитал: Теоретический и эмпирический анализ. — М.: ГУ ВШЭ, 2003. — 478 с.
2. Сен А. Развитие как свобода. — М.: Логос, 2004. — 360 с.
3. Youth and Employment in the MENA Region: A Situational Analysis / International Labour Organization. — Geneva: ILO, 2022. — 85 p.
4. OECD. Investing in Youth: Tunisia 2015. — Paris: OECD Publishing, 2015. — 120 p. DOI: https://doi.org/10.1787/9789264226470-en
5. The World Bank. World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. — Washington, DC: World Bank, 2019. — 256 p. DOI: https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1328-3
6. Xudoyqulov A.E. Ishsizlik va bandlikni tartibga solishda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — 2020. — №4. — B. 43–49.
7. Yusupov M.R. Mehnat bozorida yoshlar bandligini ta’minlashning institutsional mexanizmlari // Toshkent moliya institute ilmiy axborotnomasi. — 2021. — №1. — B. 88–95.
8. Tursunov Sh.X. Yoshlar mehnat bozorida: muammolar va yechimlar // Iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlik. — 2022. — №2. — B. 55–62.
9. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni // O‘RQ-406-son, 14.09.2016 y. — «Huquqiy axborot» milliy bazasi, www.lex.uz.
10. “Yoshlar — 2025” strategiyasi. — Toshkent: Yoshlar ishlari agentligi, 2021. — 45 b.
11. TheGlobalEconomy. Youth unemployment rate in Uzbekistan, 1991–2023 // TheGlobalEconomy.com. – [Elektron resurs]: https://www.theglobaleconomy.com/Uzbekistan/youth_unemployment/ (murojaat qilingan sana: 13.05.2025).